

O význame kriticko-intelektuálneho názoru (alebo o klamlivom charaktere sveta)

ON THE SIGNIFICANCE OF CRITICAL-INTELLECTUAL OPINION
(OR ON THE DECEPTIVE CHARACTER OF THE WORLD)

Štefan Jusko¹

Abstrakt: Rozlíšenie zmyslového, intelektuálneho a kriticko-intelektuálneho názoru ako základného rámca predkladanej eseje začínam skúmaním výrazov obrazu celku sveta, resp. celku sveta, ktoré do filozofie nepatria, ale to, čo zastupujú – svet predstav a svet pojmov – s filozofiou podstatne súvisí. Celok sveta nevieme myslieť, ale Nietzsche svojou kritickou filozofiou preukazuje, že výraz celku sveta je možné filozofickou myšlienkou vyjadriť. Danú súvislosť identifikoval vo svojej myšlienke večného návratu toho istého, ku ktorej sa dopracoval kritickým, dištančným odstupom od sveta zmyslového názoru a aj od sveta pojmového rozvažovania, pričom logický spôsob myslenia nezavrhol. Touto myšlienkou preukázal, že je možné myslieť aj sféru apriórnych dialektických ideí, čo Kant odmietal.

Na základe diferencie troch horizontov celku sveta, kreovania troch foriem názoru, sa pokúšam formulovať hypotézu, ktorá vychádza z Nietzscheho pátosu dištancie, ukazujúcu na to, že dané tri horizonty nie sú jedným, sukcesiou predlžovaným horizontom. Ich vzájomný vzťah nie je možné interpretovať logickým vyplývaním jedného z druhého; skôr predstavuje umenie transfigurácie jedného do úplne iného, vzájomne neporovnateľného horizontu názoru na celok sveta. Rozdiel medzi nimi nachádzam v šírke či vzdialenosti ich vzájomne neporovnateľných perspektív, z ktorých nazerám a myslím celok sveta vždy inak.

Za najkrajnejšiu vzdialenosť či perspektívu celku sveta považujem perspektívu myšlienky večného návratu toho istého, ktorá umožňuje dištanciu (nie negáciu) aj od horizontu sveta, založeného na myšlienke pohybu času do nikdy neukončenej budúcnosti, ergo sveta nekonečnej otvorenosti.

Nietzsche svojou myšlienkou diferencoval svet aj na svet kvantitatívny a svet kvalitatívny, cez ktoré preukázal, že zmyslami vnímame kvantitatívny svet, ale interpretujeme ho pojmami tak, že kopírujú trajektóriu nášho intelektuálneho názoru, ktorý je zároveň názorom hodnotovým. Tento spôsob diferencie (nie protikladov) Nietzschemu umožnil aj rozlíšenie predmetu exaktných vied a predmetu filozofie.

Kľúčová slova: zmyslový názor, intelektuálny názor, kriticko-intelektuálny názor, myšlienka večného návratu toho istého

¹ Katedra filozofie FF UPJŠ v Košiciach, Moyzesova 9, 040 01 Košice, Slovenská republika, stefan.jusko@upjs.sk

Abstract: I begin the essay by distinguishing sensory opinion, intellectual opinion, and critical-intellectual opinion as its basic framework, first examining the expressions of the image of the world as a whole (or the world as a whole) – expressions that do not properly belong to philosophy. What they stand for, however – namely the world of representations and the world of concepts – is essentially connected with philosophy. We cannot think the world as a whole as such, yet Nietzsche, through his critical philosophy, shows that the expression the world as a whole can be articulated by philosophical thought. He identified this connection in his idea of the eternal recurrence of the same, which he arrived at through a critical, distanced stance toward the world of sensory apprehension as well as toward the conceptual world of discursive reasoning – without rejecting logical thinking. By this idea, Nietzsche demonstrates that it is possible to think the sphere of a priori dialectical ideas, something Kant denied.

On the basis of the difference among three horizons of the world as a whole – thus of the formation of three forms of opinion – I attempt to formulate a hypothesis drawn from Nietzsche's pathos of distance, suggesting that these three horizons are not one single horizon extended successively. Their mutual relation cannot be interpreted as the logical derivation of one from another; rather, it is an art of transfiguration from one into an entirely different, mutually incommensurable horizon of viewing the world as a whole. I locate the difference among them in the breadth or distance of their mutually non-comparable perspectives, from which I always view and think the world as a whole differently.

I take the most extreme distance or perspective on the world as a whole to be the perspective of the idea of the eternal recurrence of the same, which enables distance (not negation) even from the horizon of a world grounded in the idea of time's movement into an ever-unfinished future, ergo a world of infinite openness.

Nietzsche also differentiated the world into a quantitative and a qualitative world, thereby showing that we perceive a quantitative world with senses, yet interpret it through concepts in a way that follows the trajectory of our intellectual opinion, which is at the same time a value opinion. This mode of differentiation (not opposition) also enabled Nietzsche to distinguish between the object-domain of the exact sciences and the object-domain of philosophy.

Keywords: sensory opinion; intellectual opinion; critical-intellectual opinion; eternal recurrence of the same

Motto:

„Nech už sa dnes človek postaví na akékoľvek filozofické stanovisko, z každého miesta je vidieť, že mylnosť sveta, v ktorom sa domnievame žiť, je tým najistejším a najpevnejším, čo naše oko ešte môže zaznamenať... Prečo by nesmel svet, ktorý sa nás týka – byť fikciou? A keď sa tu niekto opýta: »Ale k fikcii predsa patrí pôvodca?« – nemalo by sa mu priamo odpovedať: Prečo? Čo ak toto »patrí« tiež patrí k fikcii?“ (Nietzsche 1998, s. 39–40).

„Mám teraz v rukách a mám ruku k tomu, aby som *prestaval perspektívy*: prvý dôvod, prečo azda mne jedinému je vôbec možné »prehodnotenie hodnôt«. – –“ (Nietzsche 1993b, s. 95)

Podľa I. Kanta zmyslový názor (nazeranie) je predstava predmetu alebo javu. (Kant 1979, s. 75) Sféra názoru je teda viazaná na pôsobenie konkrétnych, kvantitatívne vymedzených vecí na naše zmysly a na schopnosť ich predstavy. Inou otázkou, ktorá je predmetom tejto štúdie, je otázka hľadiska, nazerania na celok sveta, ktorý si nedokážem predstaviť, lebo nie je predmetom a ani javom. Hľadisko na celok sveta nie je zmyslová predstava, ale hodnotové hľadisko rozumu, ktorým si racionalizuje svet do nejakej logickej súvislosti. Je možné v tomto kontexte hovoriť o intelektuálnom názore, o predstave celku sveta na základe istej hodnoty, ktorú rozum prevádza do pojmov a zásad logického myslenia? I keď výraz *intelektuálny názor* môže byť polemický, zdá sa, že môže byť, aspoň ad hoc, vhodným prostriedkom pre rozlíšenie zmyslovej predstavy vecí a rozumového uchopenia sveta (ktorý vecou nie je). Kant v kontexte tejto otázky napísal, že „... ľudské poznanie má dva korene, ktoré azda vyrastajú zo spoločného, nám však neznámeho koreňa, totiž zmyslovosť a um. Prvým sú nám predmety *dané*, druhým ich *myslíme*.“ (Kant 1979, s. 71) Predmetom názoru je teda zmyslovosť, predmetom umu je zasa zmyslovosť uchopená pojmi a pojmi zdôvodnená. Otázkou zostáva, ako charakterizovať *prechod* od vecí k ich predstavám a *prechod* od zmyslových predstáv k pojmom rozumu? Alebo o *prechod* nejde, ako je to u Kanta, lebo on predpokladá vzťah medzi vecami a zmyslovosťou, ktorá je apriórne daná a medzi zmyslovosťou a formami, ktorými myslíme a tie sú tiež apriórne dané? A keď predpokladá, že tieto dva korene vychádzajú zo spoločného, nám neznámeho koreňa, je potrebné sa pýtať na to, čo už v prísnosti do akademickej filozofie nepatrí a čo súvisí s výrazom *obrazu celku sveta*, resp. s výrazom *celku sveta* (ktorý pojmom nie je), a ktorý Kant vymedzil formou apriórnych dialektických ideí.

Vychádzam z Kantovho úsudku, že syntetické sudy nereferujú o totalite sveta, lebo pre syntézu syntetických súdov rozum nemá apriórne formy, ale apriórne dialektické idey, ktoré plnia iba regulatívnu funkciu rozumu. Kant týmto verifikuje záver, že k pravde osebe rozum prístup nemá. Z hľadiska Nietzscheho, ktorý pravdu osebe suspendoval, onen úsudok predstavuje ešte otázku takého spoločného koreňa zmyslovosti a umu, ktorý zodpovedá kritickému rozumu, schopného myslieť aj oblasť apriórnych dialektických ideí.

Mojou hypotézou je myšlienka vymedzenia názoru v jeho troch transfiguráciách, ktoré na seba nenadväzujú logicky, ale sú skôr dôsledkom tvorby vzájomne nesúmerateľných horizontov nazerania na svet: 1. zmyslový názor obmedzuje horizont nazerania na predstavu vecí. 2. intelektuálny názor rozširuje horizont nazerania na svet mocou pojmov a zásad myslenia; sféru dialektických ideí subsumovať do sveta pojmov nedokáže. 3. kriticko-intelektuálny názor, ako sa zdá, sféru dialektických ideí dokáže previesť do logicky koherentnej myšlienky a takto rozšíriť i sféru rozumu.

Toto rozlíšenie mi umožňuje upriamiť pozornosť na to, že medzi prvými dvoma, resp. aj medzi nimi a treťou sférou názoru nejde o priamy vzťah, ale len o novo vytvorené hľadiská na *klamlivý* svet, ktoré sú dôsledkom odstupu, dištancie, od tých prvých. Um síce zmyslový názor myslí, ale pojmy, ktorými myslí sú úplne niečo iné ako svet zmyslový. Podobne je to aj v rozlíšení hľadísk či horizontov nazerania umu (*Verstand*) a rozumu (*Vernunft*), kde niečo iné predstavuje myslenie pojmi a niečo iné predstavujú dialektické idey, ktoré poznanie nerozširujú, ale plnia regulatívnu funkciu poznania. Onou treťou sférou názoru, kritického hľadiska na celok sveta, je sféra, ktorá primárne pod zmysly a um nespadá, ale vlastným, širším horizontom nazerania na svet umožňuje previesť aj horizont Kantových dialektických ideí do filozofickej myšlienky, teda vyjadriť ich pojmovo a logicky koherentne.

Dôkazom myslenia tejto tretej sféry je Nietzscheho myšlienka večného návratu toho istého, ktorá zodpovedá kriticko-intelektuálnemu názoru. Touto myšlienkou, zrodenej z *pátosu dištancie*, (Nietzsche 1993b, s. 147, 2019, s. 132) kriticky odstúpil, oslobodil sa teda aj od intelektuálneho názoru rozvažujúceho rozumu (umu) a rozumu, ktorý dialektickými ideami

syntetizuje umové syntézy, a touto vlastnou syntézou uchopuje totalitu sveta – v našom prípade *celok sveta*. Skôr ako podstúpim pokus o formulovanie dôkazu toho, že myšlienka večného návratu toho istého zodpovedá najširšiemu či najvzdialenejšiemu horizontu celku sveta, nateraz ešte raz upriamim pozornosť na to, či výraz *celok sveta* do filozofie patrí alebo nepatrí, teda či je ho možné vyjadriť myslením, sformulovaním do koherentnej myšlienky. Zdá sa mi, že Kant svet a priori intuitívne poňal ako *hľadisko na celok sveta*, ako predpoklad myslenia, ktorý z rozvažujúceho myslenia nevyplýva, ale je nevyhnutným predpokladom logického myslenia. Otázka či svet je otvorený alebo uzavretý, bola týmto nemeckým filozofom umom neriešiteľná; je ale signifikantné, že objav matematického nekonečna sa v novovekej vede ujal a je prezentovaný ako *nekonečná otvorenosť sveta*. Tento predpoklad *celku sveta* podnietil vznik matematickej prírodovedy a na nej postavených exaktných viet. Hypotéza nekonečne otvoreného sveta nie je verifikovaná (a ani nemôže) skúsenosťou nekonečna, jednako je akceptovateľná pre praktickú prospešnosť otvorenia sa pre tvorbu nového a nového.²

Nietzsche svojim kritickým hľadiskom rozpoznal, že keď vo svete nie je zakomponovaná pravda, niet ani absolútne pravdivého, jedného hľadiska na svet, niet jedného horizontu a jednej perspektívy, z ktorých by bolo možné verifikovať, čo je realitou, čo je všeobecnou alebo singulárnou skúsenosťou. Niet jednej správnej perspektívy, ale nekonečne mnoho perspektív a horizontov, lebo svet je *klamlivý*.

„Nech už sa dnes človek postaví na akékoľvek filozofické stanovisko, z každého miesta je vidieť, že mylnosť sveta, v ktorom sa domnievame žiť, je tým najistejším a najpevnejším, čo naše oko ešte môže zaznamenať... Prečo by nesmel svet, ktorý sa nás týka – byť fikciou? A keď sa tu niekto opýta: »Ale k fikcii predsa patrí pôvodca?« – nemalo by sa mu priamo odpovedať: Prečo? Čo ak toto »patrí« tiež patrí k fikcii?“ (Nietzsche 1998, s. 39–40).

Môžem teda povedať, že tieto tri formy názoru predstavujú výtvary troch perspektív, troch iných horizontov, ktoré nie sú pravdivé osebe, sú *klamom* klamlivého sveta, a v tomto zmysle výtvorom človeka. Sú klamom (nie však v morálnom zmysle), ale pre človeka užitočným, lebo mu umožňujú prežívať. Teraz konkrétnejšie.

Vrátim sa najskôr k otázke významu *obrazu celku sveta*. Podľa B. Horynu výraz *obrazu celku sveta* do filozofie nepatrí, lebo je metaforickej povahy. „Vlastní účel poskytnutí obrazu sveta človeku spočíva v proměně nesamozřejmého, cizího, individuálně nezvládnutelného v univerzum samozřejmostí, jasných daností, zdomácnělých aktů: obraz světa odstraňuje neschopnost člověka nemít názor, tzn. nedržet svět ve svém nazření, a tudíž být nucen brát ho jako něco samozřejmého. (Horyna 2022, s. 2) Obraz celku sveta je zaiste metaforou, je *prenosom* významu niečoho nesamozrejmeho do významu samozrejmeho, ale ako som už uviedol, do filozofie patrí – ako horizont najvyššej hodnoty (ako uvediem nižšie), ako „a priori“, ako predpoklad racionálneho usporiadania sveta. Ak teda Horyna kladie dôraz na ono nesamozrejmé, čo súvisí s otázkou pravdy osebe, Nietzsche svojim poňatím predmetu filozofie sféru nesamozrejmosti premieta do inej metafory, do metafory *jaskyne*, t. j. sveta jednotlivca, sveta, ktorý si sám buduje, tvorí, vytvára ho vlastnými hodnotami, ktorými zároveň hodnotí veci, a z tohto svojho sveta a svojich hodnôt sa vymaniť nedokáže. Nietzscheho metafora *jaskyne* zreteľne indikuje dištančný odstup od kvantitatívneho sveta, odstup, ktorý

² Pohyb myslenia je pohyb spojený s pohybom času dopredu. Nietzsche odstup od intelektuálneho názoru, ktorý nekriticky vychádza z predpokladu pohybu času do budúcnosti odstúpil tak, že pohyb do nikdy nekončiacej budúcnosti kriticky prehodnotil a pohyb času poňal ako pohyb kruhový; práve myšlienka večného návratu toho istého je odstupom od myslenia kopírujúceho nikdy neukončený pohyb myslenia. Preto myšlienku večného návratu toho istého, širšiu perspektívu nazerania na celok sveta, považujem, spolu s P. Loebom (Loeb 2006, s.181), tiež za koherentnú, logicky súvislú, ktorá spĺňa kritéria logického myslenia aj keď nezodpovedá horizontu či perspektíve *nekonečne otvoreného sveta*.

odkrýva svet kvalitatívny, svet singulárnych hodnôt; dištančnému odstupu v tomto zmysle rozumiem ako aktu vytvorenia si širšej perspektívy vzdialenosti, t. j. úplne iného horizontu od toho, ktorý doposiaľ nekriticky vládol v našom spoločnom svete.

„Niet vonkajšieho sveta“ (Nietzsche 2016, s. 245), hlása Nietzsche ústami *Zarathustru*. Z tejto nesamozrejmosti robíme samozrejmosť; niet sveta pravdy o sebe; sú to naše hodnoty, ktorými si tvoríme svoj vlastný svet. Hodnoty, naše najvyššie hodnoty (a nie pravdy o svete) sú naše „a priori“, ktorými si racionalizujeme svet do takej alebo onakej podoby. Pritom toto „a priori“, predpoklad, ktorý nesamozrejmy svet totality rozum prevádza do samozrejmosti pojmového usporiadania je, ako sa zdá, našou najvyššou istotou, a teda najvyššou hodnotou.

„Prísne vzaté neexistuje žiadna veda »bez predpokladov«, myšlienka takej vedy nie je mysliteľná, je paralogická: vždy tu musí byť najskôr nejaká filozofia, nejaká »viera«, aby z nej veda mohla čerpať smer, zmysel, medze, metódu, právo na existenciu. (Keď to niekto chápe obrátene a pripravuje sa napríklad postaviť filozofiu »na prísne vedeckú základňu«, potom musí najskôr nielen filozofiu, ale i pravdu postaviť na hlavu: najhorší možný prečin voči etikete, vzhľadom k úctyhodnosti oboch vážených dám!)“ (Nietzsche 2019, s.135)

Predpoklad myslenia, sme na pôde Nietzscheho filozofie, tvorí najvyššiu hodnotu, ktorou sa filozof vzťahuje k celku sveta. A zdá sa, že celé dejiny sú založené na tomto nekritickom predpoklade, celé epochy reprezentujú istý, špecifický hodnotový a hodnotiaci názor, ktorý vyjadruje tú alebo onú perspektívu a hľadisko na celok sveta. (Jusko 2023, s. 142–145) Zostáva ešte otázka, ako základný, hodnotový a hodnotiaci predpoklad každej racionality zlúčiť so sférou zmyslového názoru, resp. so sférou intelektuálneho názoru? Nekritickým poznaním, ergo, poznaním, ktoré nie je kritické k vymedzeniu svojho predpokladu, zdá sa, to nie je možné. Pri obhajobe vyššieho, kriticko-intelektuálneho názoru, prezentovaného vrcholnou myšlienkou večného návratu toho istého, Nietzsche sa vynášiel tak, že samotnú najvyššiu hodnotu racionalizoval – do filozofickej myšlienky. Keď niet pravdy osebe alebo dobra osebe, ako vlastne previedol oblasť hodnôt do oblasti chladného rozumu?

„Kvality sú naše neprekročiteľné obmedzenia: ničím nemôžeme zabrániť, aby sme pociťovali číre kvantitatívne diferencie ako niečo od kvantity základne odlišné, totiž ako *kvality*, ktoré už nie sú navzájom redukovateľné.“ (Nietzsche 2020, s. 201)

Žijeme teda vo svete hodnôt, vo svete vlastných hodnôt, vo svete našich „a priori“; kvantitatívny svet pociťujeme *kvalitatívne*, optikou našich hodnôt. A ako je to s poznaním, keď už zmyslový názor nie je kvantitatívny, ale kvalitatívny, hodnotiaci? Všetko (nekritické) poznanie, ak má vôbec zmysel, „vzťahuje sa na oblasť, kde sa môže počítat', vážiť, merať, na kvantitu, zatiaľ čo naopak všetkým našim hodnotovým pocitom (t. j. práve našim pocitom) ide priamo o kvality... ktoré naskrze nie je možné poznať.“ (Nietzsche 2020, s. 201)

Uvedený citát z Nietzscheho *Pozostalosti* je z hľadiska filozofie natoľko významný, že si zasluhuje primeranú pozornosť.

1. Oblasť, kde sa môže počítat', vážiť, merať predstavuje oblasť exaktných vied. Zvolené mierky sú presné a všeobecne overiteľné. Predmetom exaktných vied je teda kvantitatívny svet, ktorý nekriticky predstavuje svet, či súbor tzv. objektívnych, všeobecne overiteľných faktov. Oblasť, resp. sféra, kde sa hodnotia tzv. fakty, kde veciam rozumieme tak, ako im prisudzujeme istú hodnotovú kvalitu, t. j. kvalitatívny svet, tvorí predmet filozofie. Myslím, že pri tejto diferencii nejde iba o metodické rozlíšenie, naopak, diferenciacia kvantitatívneho a kvalitatívneho sveta rieši kompetencie a povahu prístupu k svetu. V takomto prípade nie je únosné svet

filozofie subsumovať pod oblasť exaktných vied a nie je náležité absolutizovať exaktné vedy ako vedy, ktorými sa má človek v živote riadiť a aj týmto smerom život orientovať.³

2. Rozlíšenie kvantitatívneho a kvalitatívneho sveta, ako sa zdá, je aj vyjadrením vzťahu zmyslového názoru, ktorý je hodnotový a rozvažovania pojmami, t. j. prísnej logiky.

Je vhodné subsumovať obrazy zmyslového názoru do sveta pojmov ako vyššej zložky poznávacej činnosti? Epistemológia už od Aristotela trvá na tom, že je to tak. Ak je to tak, musím sa v zhode s Nietzsche pýtať, či je relevantné podriaďovať hodnotové súdy syntetickým pojmovým súdom? Ak v každodennom živote hodnotové a kognitívne súdy rozlišujeme ako svojbytné a navzájom nezávislé, potom pri otázke hodnoty života a sveta sa ukazuje, že „a priori“, ktoré je predpokladom racionálneho usudzovania, je *hodnotou*, ktorú považujem v svojom živote za určujúcu, za najvyššiu hodnotu, ktorou sa riadim a uskutočňujem svoj život. Pritom ono „a priori“ nie je odvodené zo zmyslového obrazu veci, ale z takej alebo onakej perspektívy *celku sveta*. Ak je to tak, potom naše „a priori“, naša najvyššia hodnota, ktorou svet hodnotím tvorí tak predpoklad myslenia, ako aj jeho záver, a to i z hľadiska rozumu.

Nietzsche svet človeka identifikoval ako svet morálny, ktorému podriadil aj svet exaktných vied. Rozpoznal, že základom dovtedajšej morálky je myslenie v protikladoch dobra a zla, v ktorom absolutizujeme dobro a zlo nivelizujeme. Tento vzorec platí aj pre nekritickú vedu, ktorá absolutizuje pravdu a ňou odvodený omyl z jej sveta odstraňuje. Rehabilitovať svet nevinného diania, svet, ktorý nie je ani dobrý a ani pravdivý, bolo mu životným krédom; odstup od morálneho myslenia v protikladoch si sám pre seba pomenoval ako *radostnú vedu*.

„Áno, nie je o tom pochyb – a na tomto mieste dám slovo svojej Radostnej vede –: »Pravdivý človek, v tom opovážlivom a poslednom zmysle, ako ho predpokladá viera vo vedu, prítakáva inému svetu, než je svet života, prírody a histórie... naša viera vo vedu stále spočíva na metafyzickej viere...«“ (Nietzsche 2020, s. 135–136)

Nietzscheho myšlienka večného návratu toho istého, jeho *radostná veda*, jeho najvyššia hodnota, ktorou dokáže afirmovať svet nevinného diania je namierená zvlášť na morálne myslenie, v našom prípade na myslenie I. Kanta a jeho obhajoby apriórnych dialektických ideí: v afirmatívnom myslení dialektika odpadá; dialektické idey sú dôsledkom, resp. výsledkom morálneho vzorca, založeného na nezmieriteľných protikladoch dobra a zla, pravdy a nepravdy.

Zmyslový názor, kognitívny súd, intelektuálny názor: problém dištancie. Nietzsche v svojej *Pozostalosti* napíše: *netvoríť protiklady, ale tvoriť dištancie*. (Nietzsche 1993a, s. 94) Sám v *Genealógii morálky*, hneď v úvode, doznáva, že jeho „a priori“, jeho predpoklad poznania tvorí *pátos dištancie*. (Nietzsche 2019, s. 18) Nejde teda o nejakú náhodnú dištanciu, ale o dištanciu inštinktívnu, o vznešenosť, ktorá zakladá dištanciu, odstup od všetkého, čo ma chce osloviť. Odstup od (jedinečných) stromov, aby som videl (všeobecný) les je príkladom toho, že odstupom od problému si rozširujem obzor, z ktorého sa mi problém ukáže inak, už nie „prízemne“. Obzor pojmov je teda širší a mohutnejší ako každodenný obzor zmyslového názoru. V období vzniku filozofie, ak si pomôžem príkladom, predsokratovskí filozofi asi nedisponovali inštinktom dištancie, ale boli známi nesmiernou túžbou po rozširovaní svojho

³ Dnes v akademickom prostredí prevládajú kritériá exaktných vied nad filozofiou aj v evidencii citácií publikovaných prác. Počíta sa v kvantitatívnom svete a nie v kvalitatívnom. Kvantitatívne hľadisko je viazané na všeobecnú overiteľnosť. Preto je zrejmé, že sa citujú práce, ktorých výsledky sú všeobecne overiteľné. Takáto požiadavka sa vyžaduje aj od filozofie. Lenže, filozofia ako predmet hodnôt, vychádza z neopakovateľnej osobitosti filozofa, ktorého hodnotenie sveta nemožno univerzálne kvantifikovať.

obzoru. Čo iné znamená hľadanie *arché*, ako hľadanie jednoty, hľadanie *celku sveta*? Tvorba dištancií tak znamená rozširovanie perspektív až do podoby odkrytia horizontu celku sveta, ktorý má byť vnútorne koherentnou myšlienkou. Avšak k mysleniu celku sveta rozvažujúci um kompetencie nemá, ako už tvrdil I. Kant. Rozvažujúci um nemá možnosti k tomu, aby na úrovni svojich syntetických viet rozhodol či svet je uzavretý (ako to platilo v antike), alebo či je nekonečne otvorený (ako to platí v novoveku v podobe vedeckého obrazu sveta).

Nietzsche svojim pátosom dištancie sa nevyhnutne pozrel kriticky na pôvod morálky a na korene vedy a, ako sa zdá, objavil obzor, ktorý predstavuje totalitu sveta a i rámec kriticko-intelektuálneho názoru, ktorý je hodnotovou syntézou zmyslového názoru a všetkých syntetických súdov umu rozvažovania. Konkrétnejšie povedané: onou syntézou je jeho filozofická myšlienka večného návratu toho istého. Zároveň je príkladom toho, že zmyslový názor predstavuje obzor *najbližšieho* sveta, intelektuálne poznanie svet kvantitatívny a kriticko-intelektuálna myšlienka zasa perspektívu nášho hodnotového sveta ako jediného, z ktorého sa nie je možné vymaniť.

Skôr ako predstúpim k myšlienke večného návratu toho istého, považujem za potrebné dodať, že širšie a širšie perspektívy intelektuálneho nazerania na svet sú len rôzne perspektívy nazerania, z ktorých ani jedna nemá absolútnu platnosť, lebo podľa Nietzscheho pravda vo svete nejestvuje, nie je doň zakomponovaná. Tým je už predznamenané, že ani perspektíva nekonečnej otvorenosti sveta nemôže byť absolutizovaná, a teda nekriticky privilegovaná. Nietzsche o dôkaze kontradikcie myšlienky, že pohyb času smeruje do nikdy neukončenej, nekonečnej budúcnosti dôvodí tým, že ak od tohto tu okamihu už jedna nekonečnosť bola a to minulá, a druhú máme pred sebou, potom je zrejmé, že sa mňajú. (Nietzsche 2016, s. 175) Napriek tomuto logickému rozporu (jestvovaniu dvoch nekonečien) otvorenosť sveta pohybom času do nekonečnej budúcnosti naša epocha akceptuje, lebo čas sa pohybuje dopredu, do neustále iných možností, a teda tvorby neustále nového a nového – nekonečného progresu.

Nietzsche pátosom dištancie hľadal a získal odstup od koncepcie pohybu času do nekonečnej budúcnosti, a tak si vytvoril hľadisko okamihu, v ktorom sa minulosť a budúcnosť zráža, sú tým istým, *celým časom* v každom okamihu; čas sa pohybuje v kruhovom návrate identicky a nie numericky, pretože vždy ide vždy o ten istý *celok času*. Z hľadiska koncepcie pohybu času do nekonečnej budúcnosti sa Nietzscheho koncepcia času javí ako vnútorne nekoherentná, pretože návraty neumožňujú ich numerickú identitu. Týmto získal logický dôkaz: *celok času* je v každom okamihu *ten istý* a teda nutne sa večne vracia ten istý čas. Nietzsche teda pátosom dištancie dosiahol obzor, ktorý môžeme považovať za kriticko-intelektuálny názor, za filozofickú myšlienku, ktorá presvetľuje, dokáže presvetliť a korigovať náš zmyslový názor, resp. kognitívne rozvažovanie. V najvyššom možnom bode, t. j. vo filozofickej myšlienke večného návratu dochádza k syntéze syntetických súdov, ergo k jednote (spoločného koreňa) myslenia a hodnotenia.

Najvyššie hodnoty. Pre Nietzscheho najvyššou hodnotou, ktorou hodnotí sám seba, svet, život, je jeho vlastná večnosť, jeho večný návrat, cnosť, ktorá obdarúva všetko okolo, voda pretekajúca z pohára, z ktorého „na všetko roznáša odlesk tvojej slasti!“ (Nietzsche 2016, s. 10). Najvyššia hodnota je špecifická, platná iba jednotlivcovi. Nie je možné ju preveteliť do všeobecnej platnosti; každý človek žije svoj večný návrat. Každý žije vo svojom svete, pociťuje iné kvality, lebo tieto hodnotové a hodnotiace svety sú vzájomne odlišné.

„Kvality sú našou vlastnou ľudskou idiosynkraziou: požadovať, aby tieto naše ľudské výklady a hodnoty boli všeobecnými a azda konštitutívnymi hodnotami, patrí k dedičným bláznovstvám ľudskej pýchy.“ (Nietzsche 2020, s. 201)

Tzv. objektívny svet, svet faktov, ktorý je predmetom exaktných vied, nie je iným svetom ako tzv. subjektívny svet, resp. svet individuálne hodnotiaci skrze rôzne, a zvlášť najvyššie hodnoty jednotlivca. Slovom, na jednej strane máme svet kvantít, svet a predmet exaktných vied, na strane druhej máme zase svet kvalít, svet a predmet filozofie. A predsa ide o jeden svet. Máme spoločný tzv. vonkajší svet, kde vládnu exaktné vedy a máme individuálny, tzv. vnútorný svet, kde vládne moja (tvoja) najvyššia hodnota, kvalita, predpoklad, ktorým si racionalizujem, usporadúvam, tvorím svoj svet a život.

Pokiaľ ide o otázku hodnôt exaktných vied, tá je filozofická, pretože exaktné vedy samy osebe hodnoty nemajú, sú hodnotovo neutrálne. Môže ich využiť alebo zneužiť iba človek. Exaktné vedy však vychádzajú z jedného koreňa spolu s filozofiou: exaktné vedy tvorí človek a ten, ako každý jednotlivец, zastáva nejaký názor na svet, názor, ktorý predstavuje „predpoklad“, ktorým usporadúva svoje myslenie a smer svojho myslenia. Konkrétne povedané: vedec vychádza z predvedeckého predpokladu, resp. metafory *obrazu celku sveta*, ktorý rozširuje a prehĺbuje do neverifikovateľného predpokladu *nekonečnosti sveta*. (Koyré 2004) Intelektuálny názor nekonečnosti otvoreného sveta zakladá novovekú vedu, ktorá nemôže svoj predpoklad prehodnotiť, lebo z tohto predpokladu bola vybudovaná. Nietzsche však, schopnosťou vytvorenia dištancie od pohybu času z minulosti do nekonečne otvorenej budúcnosti, ukázal, že aj exaktné vedy nekriticky stoja na *hodnotovom* predpoklade.

Rozum ako nástroj tvorby hodnôt. Z jedného hľadiska, z hľadiska predmetu exaktných vied rozum je nástrojom k tvorbe nových a nových hodnôt, ktoré rýchlo starnú (materiálny svet, svet tvorby statkov) a tento nekonečný proces nie je ničím iným, ako sa zdá, než kopírovaním pohybu času do budúcnosti. Z iného hľadiska, z hľadiska predmetu filozofie, rozum je nástrojom k tvorbe najvyšších hodnôt, ktoré nie sú nové, lebo sa večne opakujú. Zaiste, už som tvrdil, že perspektívy a hľadiská zmyslového, intelektuálneho a kriticko-intelektuálneho názoru sú vzájomne nesúmerateľné, a teda nie je náležité ich vidieť stupňovito v jednom smere. Skôr sú veľmi špecifickým výrazom a významom tvorby štruktúry ľudského ducha. Sféra zmyslového názoru predstavuje dištanciu od bezprostrednej fyzikálnej skutočnosti, aby týmto odstupom vytvorila *obraz* skutočnosti. A aby človek tomuto obrazu rozumel, musí ho *myslieť*, potrebuje reflexívne myslenie, potrebuje pojmový rozum, slovom, potrebuje *odstup* od zmyslového obrazu, dištanciu, teda širšiu perspektívu, platnú pre celý kvantitatívny svet. Ak je to tak, potom je zrejmé, že sú to nami vytvorené perspektívy, ktorými si vytvárame prístup k skutočnosti a práve nimi jej v ich intenciách rozumieme.

Perspektívu, ktorá viedla k myšlienke večného návratu toho istého považujem za filozofickú (kriticko-intelektuálnu) myšlienku, predstavujúcu vrcholnú podobu hodnoty života, podobu jeho zachovania a nezničiteľnosti, a to tak vo všeobecnej platnosti, ako aj v singulárnej, viazanej na konkrétny, jedinečný, s inou podobou života neporovnateľný život. Filozofická (kriticko-intelektuálna) myšlienka je teda myšlienkou získanou z odstupu, z dištancie od intelektuálneho názoru rozvažovania a nahrádza sféru Kantových dialektických ideí. Avšak vo svete, kde nie je zakomponovaná pravda, nie je oprávnené myšlienku večného návratu toho istého stotožňovať s nejakou od človeka nezávislou pravdou. K čomu potom slúži poznanie, resp. čo nás utvrdzuje, že vôbec niečo mimo nás poznávame?

K istote poznania. Čo mi poskytuje istotu, že moje poznanie je správne – vo svete, v ktorom nie je zakomponovaná pravda?

„Mohlo by sa zdať, že otázke »istoty« som sa vyhol. Opak je pravdou: ale v dôsledku toho, že som sa pýtal na kritérium istoty, skúmal som, ktorým závažím sa doteraz vôbec

vážilo – a že sama otázka istoty je už *závislá*, otázka *druhoradá*.“ (Nietzsche 2020, s. 132)

Otázka istoty poznania je podľa Nietzscheho závislá na mojich hodnotách, na otázke zmyslu môjho života, na zmysle, ktorý do vecí vkladám. Keď sa doposiaľ vážilo na hodnotách a zmysle náboženskej viery, resp. na viere kvantitatívneho sveta osebe, ukazuje sa, že v oboch prípadoch absentovala kritika predpokladu poznania. Fakty samy osebe nie sú, sú len naše interpretácie, a interpretácie, to sú naše hodnotenia faktov.

„Otázka hodnôt je fundamentálnejšia ako otázka istoty; táto získava svoju vážnosť iba za predpokladu, že otázka hodnôt je už zodpovedaná.“ (Nietzsche 2020, s. 255)

Istota v mojich základných hodnotách, ktorými si budujem svoj svet je ono Nietzscheho „a priori“, ktorým si svet racionalizujem, upravujem do zrozumiteľnej podoby. Preto môžem tvrdiť, že otázka istoty, logického dokazovania, je závislá na mojich najvyšších hodnotách. Povedané ešte inak: logika ako nástroj dokazovania primárne dokazuje svet mojich hodnôt; človek rozumie iba svetu, ktorý sám, stvoril. (Nietzsche 2020, s. 497)

Môj svet tvoria teda moje najvyššie hodnoty. Nietzsche hlása, že preň najvyššou hodnotou je jeho večný návrat a vzhľadom na existenciu večnosti sveta i večný návrat toho istého. Môj večný návrat je hodnotou, ktorou potvrdzujem, afirmujem nielen moje pocity, túžby, radosti či bolesti, ale afirmujem aj celú históriu ľudského rodu – aj tú budúcu. Afirmujem večnosť a moja istota je nespochybniteľná, lebo *chcem* vlastnú večnosť; vôľa k moci, ktorou som *chce* večnosť. To sú Nietzscheho maxima, ale ako uvádza v známom aforizme z *Radostnej vedy* (Nietzsche 2001, s. 183), tieto požiadavky každý neunesie. Tým zároveň tvrdí, že človek nekriticko-intelektuálneho názoru, človek viazaný na horizont kvantitatívneho sveta svoje hodnoty, ich tvorbu a aj zmysel vlastnej existencie spája s fyzikálnym, materiálnym svetom, svetom tvorby statkov, svetom pôžitkov a nezaslúženého šťastia. V tomto zmysle môžeme Nietzscheho filozofiu pomenovať *kritickou* filozofiou, kritickou aj voči koreňom poznania.

Poznanie ako vkladanie zmyslu. Nietzsche si v *Pozostalosti* zapíše: „Poznanie nie je vysvetľovanie, ale vkladanie zmyslu“. (Nietzsche 2020, s. 133)

Vrcholom poznania má byť preň, ako sa zdá, vkladanie večnosti do konečných vecí či jednotlivín.

Nietzsche síce trvá na vôli najvyššej moci, na večnom návrate toho istého, no na druhej strane trvá aj na *klamlivom* charaktere sveta. Nie je v tom kontradikcia? Teraz sa zameriam na iný kontext, ako na váhu prednosti kvalitatívneho sveta pred kvantitatívnym: Nietzsche neverí iba jestvovaniu pravdy osebe, neverí ani existencii nejakého posledného, či prvého, resp. pravého bytia. Na druhej strane v *Pozostalosti* uvedie, že bytie, bytujúco, človek potrebuje, aby si stabilizoval svoj život a svoj svet v chaotickom mori večného diania. (Nietzsche 2020, s. 310–311) Človek bytie potrebuje k tomu, aby dokázal žiť, dokázal prežívať. No bytie o sebe je pre Nietzscheho *klamom* (nie však v morálnom zmysle); nie je omylom, nie je opačným protikladom pravdy, ale *perspektívou* vo svete nekonečných perspektív, perspektívou, ktorá môže byť pre mňa výhodná, životodarná. Ako je to potom s myšlienkou večného návratu toho istého? Je klamlivou, nie však v morálnom zmysle alebo v myslení v protikladoch; je klamlivou, ale je najvyššou či najširšou možnou perspektívou ako nazerať a myslieť celok sveta, perspektívou zodpovedajúcou plnej afirmácii sveta diania.

Kto by chcel ešte raz a nespočetne krát prežiť isté nepríjemné udalosti či stavy, na ktoré nechceme už ani pomyslieť? Možnou cestou k odpovedi je aj moja hypotéza, ktorú v tejto štúdii formulujem, a ktorá poukazuje nielen na to, že medzi zmyslovým názorom a intelektuálnym názorom nie je ruptúra dvoch svetov, ktorú intelekt prekonáva svojou perspektívou (t. j.

jednostranne), ale poukazuje zvlášť na otázku hierarchie perspektív v podobe ich transfigurácie, eo ipso poukazuje na otázku tvorby kritického odstupu od intelektuálneho názoru, ktorým je tvorba perspektívy afirmácie plnosti života a sveta. Inak povedané, požiadavka afirmácie života a sveta je zároveň požiadavkou odstupu od myslenia v protikladoch, kde sa plná afirmácia vylučuje. (Jusko 2025, s. 34–49).

Ak je tomu tak, môžem tvrdiť, že intelektuálny názor, ktorý nekriticky považuje kvantitatívny svet za svet faktov, za svet osebe, môže byť nazeraný z odstupu zahrňujúceho i opačnú perspektívu, z ktorej je možné rozpoznať, že kvantitatívny svet je len jednostrannou perspektívou, ktorú nie je možné absolutizovať, ktorá sa nemôže stať dogmou. Na druhej strane, každá perspektíva, vrátane tej, ktorá kreovala vznik exaktných viet, je na svojom mieste (transfigurácie perspektív) namiesto, je v svojej perspektíve sveta legitímna a potrebná, ale nie ako bôžik pre človeka.

Je potrebné trvať na tom, že Nietzscheho perspektivizmus je spájaný s myšlienkou vôle k moci v tom zmysle, že vôľa chce stupňovať svoju moc, chce najvyššiu moc, ktorou je myšlienka večného návratu toho istého. Nietzsche v *Rekapitulácii* uvedie: Myšlienka večného návratu toho istého „je tým najväčším *priblížením sa sveta stávania svetu bytia*: – *vrchol skúmania*.“ (Nietzsche 2020, s. 256) Pritom svet bytia, bytie osebe, bytujúco, ako som uviedol už vyššie, odmieta. Aj preto je potrebné vynález bytia chápať ako platný, pre človeka prospešný *klam* klamlivého sveta, lebo človeku jeho život stabilizuje. Stabilizovať tu znamená vkladať zmysel do chaotického sveta diania, v ktorom nie je zakomponovaný žiadny zmysel. Vkladať tiež značí prevziať za svoj život zodpovednosť, nespoliehať sa na niečo, čo prichádza zvonku, o čo sa môžem oprieť. Vkladať vyjadruje zároveň aj tvorbu dištancie od každej modly, od každej viery, založenej na morálnom myslení v protikladoch.

Záver. V predmetnej eseji som sa pokúsil formulovať niektoré aspekty Nietzscheho filozofického programu tvorby nových hodnôt, resp. prehodnotenia hodnôt starých. Zároveň, i keď len implicitne, som naznačil, čo bolo symptomatické po celé 20. storočie, že Nietzscheho filozofiu, filozofiu budúcnosti, nie je možné subsumovať do schém vyplývajúcich z novovekého obrazu sveta, t. j. sveta *nekonečne otvoreného*.

Prirodzene, základnú tému predkladanej eseje predstavuje otázka rozlíšenia a spôsobu diferencie medzi zmyslovým názorom, ktorým je obraz, a intelektuálnym názorom, ktorým sú syntetické sudy myslené pojмами, resp. kriticko-intelektuálnym, filozofickým názorom pretaveným do filozofickej myšlienky, ktorá je zároveň myšlienka verifikovaná aj logikou rozumu.

Transverzálou od zmyslového názoru k pojmovému mysleniu a transversálou od myslenia všeobecnými pojмами k filozofickej myšlienke vyjadrujúcej singulárny svet zmyslu ľudskej existencie Nietzsche chce, ako sa mi to javí, poukázať a preukázať rozlíšenie horizontov (v ich hierarchii) kvantitatívneho sveta a kvalitatívneho sveta v podobe sveta, ktorého predmetom sú exaktné vedy a sveta, ktorého predmetom je filozofia. Z tohto dištančného rozlíšenia sa má ukázať, že oba horizonty či perspektívy *celku sveta* si vzájomne neodporujú.

Literatura

- HORYNA, B. (2022): Filosofie a obraz sveta: k dejinám jednej metafory. In. *Philosophica Critica* roč. 8, č. 1, str. 2–19.
- JUSKO, Š. (2023): *Nietzscheho radostná veda*. Košice: Equinia.
- JUSKO, Š. (2025): K otázke nepodmienenej afirmácie života. In: *Philosophica Critica*, roč. 11, č. 1. s. 34–49.
- KOYRÉ, A. (2004): *Od uzavřeného světa k nekonečnému vesmíru*. Prel. P. Horák. Praha: Vyšehrad.

- LOEB, P. S. (2006): Identity and Eternal Recurrence. In: Ansall-Pearson (ed.) *A Companion to Nietzsche*. New York: Blackwell, s. 171–188.
- NIETZSCHE, F. (2020): *Pozdní pozůstalost I.* (1885–1887). Prel. V. Koubová. Praha: OIKOYMENH.
- NIETZSCHE, F. (2019): *Genealogie morálky*. Prel. V. Koubová. Praha: OIKOYMENH.
- NIETZSCHE, F. (2001): *Radostná věda*. Prel. V. Koubová. Praha: Aurora.
- NIETZSCHE, F. (2016): *Tak vravel Zarathustra*. Prel. R. Škoda. Jazyková spolupráca M. Nadubinský. Bratislava: Iris.
- NIETZSCHE, F. (1993a): *Duševní aristokratismus*. Prel. V. Tichý. Olomouc: Votobia.
- NIETZSCHE, F.: (1993b): *Ecce homo*. Prel. : Benyovszky. Praha: Naše vojsko.
- NIETZSCHE, F. (1998): *Mimo dobro a zlo*. Prel. V. Koubová. Praha: Aurora.
- KANT, I. (1979): *Kritika čistého rozumu*. Prel. T. Münz. Bratislava: Pravda